

УДК 330.111

Ольга Збожна

**УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ,
АБО ЧОМУ ТАК ВАЖЛИВО, ЩОБ КОЖНА НАУКА МАЛА
СВОЮ ТЕРМІНОЛОГІЮ?**

У статті йдеться про українську наукову термінологію та її застосування в кожному виді, спеціальності національної науки. Детально досліджується вживання слів «хемія», «якість», «готова продукція», «сировина», «переділ», «справедлива вартість» і т. д. Науковцям рекомендовано більше уваги приділяти дослідженню української наукової термінології, виконанню держбюджетних тем в цьому напрямку, запровадженню мовних Стандартів, виданню фахових Словників.

Ключові слова: українська наукова термінологія, готова продукція, сировина, позаходовий облік, узгоджена вартість, запаси.

*«Кожний наш чоловік знає,
що ціль наша єсть:
вибороти свому народови поважне
становисько між иншими
народами, та не заржавілими списами
чубатих дідів наших,
а живим словом,
русько-українською мовою».*

Відень 23 Цвітня 1869 р.

Іван Пулюй

У світі немає народу, який би у своїй мові не використовував слова чи терміни, які походять з чужих мов, а найчастіше з мов сусідів, окупантів чи з мов народів, які виховали для Світу *винахідників*. Почнемо з останнього. Розглянемо кілька термінів, які походять з мов тих народів, вчені яких запропонували Світові свої *винаходи*, що по-

легшило людям працю і продовжило їм життя. Полегшити працю – це виробити продукції більше за тих самих затрат, одночасно зробити її дешевшою, добротнішою (якіснішою), нешкідливою для здоров'я людей і довкілля. Так, *металурги* користуються *німецьким* терміном «*кокс*» [(нім. *Koks*, від англійського *coke*) – тверда, пориста маса, яку використовують у металургії як паливо та відновник заліза з його сполук тощо]; *ливарники* – *французьким* «*кокіль*» [(франц. *coquille*, буквально – черепашка) – металева форма, в якій отримують металеві відливки (вироби)]; *виробники продукції* користуються *грецьким* терміном – «*технологія*» [це – наука про отримання сировини та виготовлення з неї продукції]; *та англійським* – «*флотація*» [(англ. *floatation*, буквально – плавання) – це один із способів збагачення сировини, тобто очищення її від непотрібних для виготовлення цієї продукції, складових] [1: 337, 665, 714] тощо. А де ж наші терміни?... Може в нас немає своїх винаходів?... Ні, винаходи є. А що з *термінами*?...

Для початку поміркуймо над термінами: «*плавлення*» і «*топлення*». Обидва ці терміни означають перехід речовин з твердого стану в рідинний. Однак, як виявилось, одні дослідники хочуть, щоб усі тверді речовини *топилися*. Інші хочуть, щоб – *плавилися*. Але ж кожна речовина має різну будову та властивості. То, як бути?... А якщо взяти ще до уваги часове походження речовин, що було раніше, наприклад: *віск, масло, сало, смалець* чи – *метали*? Звичайно, перші. І вони *топилися*. Зрештою, куди подінемо нашу чудову поезію, у якій йдеться про *топлення* снігу чи льоду. То, може, залишимо термін «*топлення*» для *аморфних речовин*, а також для *снігу* та *льоду*. *Кристалиним* (від кристал) речовинам, а це – метали і сплави на їх основі, даймо право «*плавитися*» [2; 554, 847].

Одним із предметів, який вивчають учні в школах, є «*Хімія*». У підручнику з «*Хімії*» значиться реакція з назвою «*хемосорбція*». Чи не виникало у вас запитання, чому ці два терміни мають різний корінь: один «*хім.*», інший «*хем.*»? Адже обидва вони походять від назви Давнього Єгипту – «*Хем*», що означає *тёмный* (тьомний) [3; 651]. Продовжимо читати [3; 651] далі і бачимо: «*хемосорбція*» (хемосорбція), «*хемосинтез*» (хемосінтез) і на завершення – «*хімія*» (хімія). Чому так? У Світі лише французи, а за ними і росіяни кажуть «*хімія*». Усі решта народи Світу кажуть і пишуть «*хемія*». Про це пишуть і укла-

дачі «Російсько-українського словника з хемії та хемічної технології» М. Ганіткевич та А. Залізний [4; 271, 272]. Якщо ж хочемо мати «*хїмію*», то мусимо замінити літеру *е* на *ї* у термінах «*хемосорбція*», «*хемосинтез*» тощо. І тоді буде «*хімосорбція*», «*хімосинтез*» тощо.

Не так давно в українській мові появився термін «*якість*». Колись у нас казали товар *добрий*, або товар *добротний*. Тепер кажуть – *якісний*. Цей термін стосується сировини, продуктів, продукції та всіх видів робіт, оскільки «*якість*» – *це сукупність властивостей сировини чи продукції, або продуктів, які зумовлюють їх придатність задовольняти певні потреби споживача згідно з їх призначенням* [5; 21]. Але чому російський термін «*в качестве*» ми перекладаємо українською мовою «*в якості*». Та ж вникнімо у суть написаного російською мовою. Не про «*якість*» там йдеться, а про «*роль*», «*посаду*» тощо.

Підемо далі. Подивимося, якою термінологією користуються технологи, люди, що причетні до вироблення продукції, а якою економісти і поміркуймо. Почнемо з визначення готової продукції. «*Готова продукція – це продукція, яка виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом*» [6, 100]. Що означає вираз «*технічні та якісні характеристики*»? Чи не краще було б замість цього виразу написати «*вимогам*» і тоді б ми мали просте і зрозуміле визначення готової продукції: «*Готова продукція – це продукція, яка виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає вимогам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом*». Чому так? Бо ж до кожної продукції ставляться свої *вимоги*. І кожна продукція має свої *властивості*. Ми так швидко рвалися в радянські «*пани*», що від своєї мови відреклися, а чужу як слід не вивчили?

Візьмемо ще такий термін, як «*сировина*». Відомо, що на підприємствах, а це – фабрики, заводи тощо, є *виробничі процеси*, до складу яких, крім усього іншого, входять і *технологічні процеси*, які безпосередньо пов'язані з виготовленням продукції. У підручниках з технології «*сировиною*» названо *все, з чого виробляють продукцію*. Оскільки на підприємствах виробляють надзвичайно багато різних видів продукції, то є і немало видів сировини [5; 30–33]. Усі види сировини

об'єднано в окремі групи за такими ознаками, як: *походження, агрегатний стан, важливість в технологічному процесі*.

За походженням сировину поділяють на *первинну* (її ще називають *природною*, оскільки вона є у природі), *штучну* і *вторинну*. До *первинної* сировини належить: *мінеральна, рослинна* і *тваринна* сировина. *Штучну* сировину отримують з *первинної* або переробивши інші види сировини. До *вторинної* сировини належать: *промислові відходи* (наприклад, залишки при розкроюванні тканин, бляхи, металева стружка, отримана під час точіння та інших видів обробки заготовок на верстатах; *споживчі відходи* (це – продукція, що втратила свої властивості в процесі користування нею і стала макулатурою, ганчір'ям, металобрухтом тощо) і *побічна продукція* (це – продукція, яка утворилася одночасно з основною, але не була метою виробництва (наприклад, *маслянка* при збиванні вершків чи сметани на масло, *сироватка* при відігріванні кислого молока на сир, *шлак* при виплавленні чавуну чи сталі тощо).

За *агрегатним станом* сировину поділяють на *тверду* (це – речовини, які перебувають у твердому агрегатному стані), відповідно *рідинну* і *газову*.

За *важливістю в технологічному процесі* сировину поділяють на: *основу*, що є основою вироблюваної продукції і *допоміжну*, яку додають до основної сировини для поліпшення властивостей продукції та або полегшення ходу технологічного процесу.

Штучну і *вторинну* сировину називають *матеріалами* (термін походить від слова – *матерія*).

А тепер подивимося, що маємо в економічній науковій літературі [7; 47–48].

Тема: «Облік витрат на технологічні матеріали».

Читаємо: «Технологічними вважають ті матеріали, які застосовуються безпосередньо у виробничому процесі, оскільки їх використання є обумовлене технологією виробництва конкретних видів виробів. Їх застосовують у вигляді сировини, основних матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів, технологічного палива і енергії, які складають речову основу готової продукції: метал в машинобудуванні; де-

ревина – в столярному і меблевому виробництвах; сільськогосподарські продукти і сировина – в харчовій промисловості і т. п.

Окрім цих сировинних і матеріальних ресурсів, які за своєю роллю в технологічному процесі є основними, до технологічних відносяться також допоміжні матеріали: фарби, лаки, фурнітура та їм подібні, а в харчовій промисловості – спеції, різні приправи та інші. Пропустимо абзац, який не стосується вищезгаданої теми, і продовжимо далі.

До сировини відносяться, як правило, продукти добувних галузей (руда, вугілля, нафта) і продукти сільського господарства (зерно, картопля, овочі, фрукти, м'ясо, молоко, вовна). Основними матеріалами вважаються вироби обробних галузей промисловості (пряжа, метал, мука). А щодо допоміжних матеріалів, то вони за своєю роллю у виробничому процесі відрізняються як від сировини, так і від основних матеріалів.

В окрему групу виділено *напівфабрикати (купівельні і власного виробництва) і комплектуючі вироби*.

З інформації, поданої вище, виникає кілька запитань:

– що економісти розуміють під терміном *продукт*, а що під *продукцією*;

– що таке *напівфабрикат* і, що таке *ресурси*;

– з чого все ж таки *виробляють продукти і продукцію*?

Оскільки ці слова-терміни походять з латинської мови, то звернемося до відповідних словників. Так, у «Словнику іншомовних слів» [1, 549] значиться, що «*продукт*» [(лат.) *productus* – *вироблений*] означає: 1) Споживна вартість, матеріальний результат праці людини; 2) Речовина, що її здобуто хімічним способом з інших речовин. «*Продукція*» [лат. *productio*, від *produco* – *виробляю*] означає: сукупність матеріальних благ, добутих чи створених внаслідок виробничої діяльності тощо. Візьмемо новіший «Словник іншомовних слів» [8]. Тут на с. 563 читаємо: «*Продукт*» (від лат. *productus* – *вироблений*) – результат людської праці (товар, наукове відкриття, ідея). «*Продукція*» (від лат. *Production*, *produco* – *виробляю*) – сукупність продуктів, вироблених за певний період часу (у світі, країні, галузі виробництва тощо). А чи є ці терміни в «Українсько-російському словнику» [2]. Так, на

с. 654 знаходимо: *продук|т, -ту продукт; -ти, -тів* (съестные припасы) *продукты; -ція продукція* тощо.

А чому б нам не уточнити вживання цих термінів і узаконити це? Так, «*продукт*» (однина), «*продукти*» (множина) – це речовини, які *стосуються харчування* (наприклад, борошно, хліб, молоко, цукор тощо). Все решта – «*продукція*».

Щодо «*напівфабрикату*», то у «Словнику іншомовних слів» [1, 693] значиться, що термін «*фабрикат*» (від лат. *fabricatus* – виготовлений) – завершений продукт виробництва, призначений для споживання без додаткової обробки, який походить від «*фабрика*» (лат. *fabrica* – майстерня) – промислове підприємство, засноване на машинній техніці». Оскільки у наш час не вживають такого терміна, як «*фабрикат*», бо на фабриках, як і на заводах виробляють «*продукти*» і «*продукцію*», то відповідно, не можемо користуватись таким терміном, як «*напівфабрикат*». Отже, замінімо термін «*напівфабрикат*» на терміни «*напівпродукт*» (*и*), «*напівпродукція*».

І третє. З чого все ж таки виробляють продукцію? Напевно з сировини, яка має різну назву, походження тощо.

Або ще один термін – «*переділ*» (*переділ* перший, *переділ* другий) і як результат «*попередільний облік*». Складовою частиною терміна «*попередільний*» є *переділ*. Проаналізуємо його походження. В українській мові є слово *переділ*. Воно походить від дієслова *переділити* ще раз те, що вже до того було *поділене*. Наприклад, ти чого це *переділила*? Або, що ти там *попереділювала*? Читаючи уважно текст, який стосується «*попередільного обліку*» в темі «Виробництво залізо-вуглецевих сплавів», бачимо, що «*перший переділ*» – це виробництво *чавуну з руди*, тобто руду *переробили* на чавун, а «*другий переділ*» – виробництво *сталі з чавуну*, тобто чавун *переробили* на сталь. Як бачимо, тут нічого не *переділили*, а переписали російський термін «*передел*», який походить від дієслова *переделать*, що українською означає *переробити*, українськими літерами і вийшло *переділ*. В «Українсько-російському словнику» [2; 502] слово *переділ*, *-лу* є і російською мовою означає *передел* (*передел*). Чи не звідси *переділ* помандрував у нашу технічну та економічну науки? А тепер поміркуймо, чи маємо в українській мові таке слово, яке б відобразило суть «*попередільного*

обліку». У словнику [2; 244] є слово – *захід*. Наприклад, зроби це за одним *заходом* (заразом, щоб не повертатися ще раз до цієї самої роботи). Або ще один приклад. У давнину урожай зернових збирали за два *заходи*: спочатку *косили*, а потім *в'язали* те, що *скосили*. Зробимо з цього слова прикметник і отримаємо «*позаходний облік*» чи «*позаходовий облік*». А якщо перенесемо наголос з «*о*» на «*а*», то отримаємо – «*позаходний*» чи «*позаходовий облік*». Можемо скористатися грецьким словом *стадія*, яке означає певний ступінь (період) у розвитку чогось [1; 632] і отримаємо – «*постадійний облік*». Тепер поміркуймо, який із цих термінів, найкраще відображає суть обліку: «*позаходний*», «*позаходовий*», «*позаходний*», «*позаходовий*», чи «*постадійний*»? А може, хто запропонує ще влучнішу назву «*попередільного обліку*»? Бо, як бачимо з вище мовленого, термін «*попередільний облік*» не надається.

А тепер поміркуймо над терміном «*Відстрочене...*», який є складовою частиною виразів: «*Відстрочене податкове зобов'язання*», «*Відстрочений податковий актив*», «*Відстрочений податок на прибуток*». «*Відстрочене*» походить від *строк*, що російською означає *срок*, (час) [2; 818]. Чи не краще замінити його на «*Відтерміноване*», яке походить від латинського слова *термін* (час) [1; 660; 2; 839], оскільки слово *термін*, у розумінні – час, українці давно вживають у своїй мові.

Або ще один термін – «*Справедлива вартість*». Для початку з'ясуймо суть цього терміна. У «Предметному покажчику найбільш важливих термінів і понять та їх трактуванні за нормативними документами» [9, 547] значиться, що «*Справедлива вартість*» – *сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами*. Тут йдеться про узгодження вартості. Чи не краще було б цей термін назвати «*узгодженою вартістю*? Адже вартість *узгодили*, а не *справедливо* встановили.

Вживаючи у нашій розмовній та писемній мові слова і терміни, які походять з мов народів наших сусідів (ближчих чи дальших), дуже часто забуваємо, що маємо свої рідні-ріднесенькі. Чому ж наша мова ряснить *ресурсами* (французьке *ressources*, від латинського *resurgo* – піднімаюся, виникаю знову) [1: 586] усякими: і земними, і людськи-

ми, а віднедавна вже й *мовними*. Як ми жили без цього терміна – без *ресурсів*? Добре жили, бо у нас був *запас*! На щастя він ще є. Його зберегли для нас наші діди і прадіди. Він є у «Словниках української мови». Тож шукаймо у цих *«записах»* потрібні нам слова і терміни. А якщо чогось бракує, то творімо. Для цього мусимо усі, хто причетний до науки, виробництва та навчання, працювати над уточненням української термінології, оскільки Світ цікавиться нами. Наші наукові статті, монографії, інструкції до обладнання тощо перекладають і будуть перекладати на інші мови. Крім того, їх читають наші українські студенти, магістранти й аспіранти і, щоб не відштовхнути їх від навчання та пізнання нового, то цей науковий доробок повинен бути простим і зрозумілим. І в цьому нам допоможе уточнення термінології в усіх галузях знань, виробництв тощо. Взагалі нам треба працювати разом: технологам, економістам і всім іншим спеціалістам (з одного боку) та українським мовникам – вчителям й охоронцям української мови (з другого). Тоді будемо мати належний результат.

Насичуючи, а точніше забруднюючи, українську мову чужими словами і термінами, ми не звеличуємо її, а навпаки – нищимо! А тим самим нищимо й себе, Українців. Пам'ятаймо про це! То ж бережімо рідну Українську Мову! Адже, коли є *Слово*, то є *Мова*, а є *Мова*, то є *Народ*, а є *Народ*, то ніхто не знищить нашу *Державу – Україну*. *Слово не дасть!* Ось чому так важливо, щоб *кожна наука мала свою термінологію*.

Для цього було б добре, якби Міністерство освіти і науки запропонувало кожній високій школі України до виконання держбюджетну тему: *«Термінологія в ... (за напрямками підготовки фахівців)»*. І щоб виконавці теми звітували про виконану роботу не лише письмовими *«Звітами про виконання ...»*, а й доповідями на Міжнародній науковій конференції *«Проблеми української термінології СловоСвіт»*, яка відбувається що два роки у Львові в Національному університеті *«Львівська політехніка»*. А узгоджені на конференції результати (наукові терміни), обов'язково впроваджували у Стандарти, вносили у Словники тощо. Тоді станемо зрозумілишими як своїм, так і чужим.

Література

1. Словник іншомовних слів. – К., 1975. – С. 337, 549, 586, 632, 660, 665, 693, 714.
2. Українсько-російський словник. – К., 1976. – С. 244, 502, 554, 654, 818, 839, 847.
3. Большой энциклопедический словарь. Химия. – М. – 1998. – С. 651.
4. Російсько-українського словника з хемії та хемічної технології / Укладачі: М. Ганіткевич та А. Залізний. – Львів, 1993. – С. 271, 272.
5. Збожна О. М. Основи технології / О. М. Збожна. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2006. – С. 21, 30–33.
6. Посібник з переходу на нову систему бухгалтерського обліку. – К., 2000. – С. 100.
7. Ластовецький В. О. Галузевий бухгалтерський облік: проблеми теорії і практики / В. О. Ластовецький. – Чернівці : Прут, 2005. – С. 47–49.
8. Сучасний словник іншомовних слів. – К. : Довіра, 2006. – С. 563.
9. Предметний покажчик найбільш важливих термінів і понять та їх трактування за нормативними документами. – К. – С. 547.

Olga Zbozhna

UKRAINIAN SCIENTIFIC TERMINOLOGY, OR WHY IS IT IMPORTANT THAT EACH SCIENCE HAD ITS OWN TERMINOLOGY?

The article deals with Ukrainian terminology and its usage in national sciences. The usage of words «chemistry», «quality», «integrated products», «raw materials», «repartition», «fair value» and others are considered in the article. Scientists are recommended to pay more attention to investigations in area of Ukrainian scientific terminology and in revealing state budget themes. Besides, it is suggested to create linguistic standards and special vocabularies.

Keywords: *Ukrainian scientific terminology, integrated products, raw materials, accounting of actions, coordinated value, reserves.*